

Zas Latweeschu draugs.

1843. 1 April.

13ta lappa.

J a u n a s s t a n a s.

Jā Dehpates. Zur jau fenn tee kungi, kas sčehligā prahtā usnehmahs, zif warredami preeksch pilssehtas nab bage'em gabdaht, us daschadu gudru wihsī irr meklejuschi preeksch sčheem ko sadabbuht (Luhko 50tā lappā no pehrnaja gadda). Tā wīmi arri taggad ar sawadu fluddinaschanu eedsihwotajus irr luhguschī, lai jel katru leetu, kas wīneom wairs ne derv, — moi buhtu wezs galds, moi zeppure, wo kūrpe, moi grahmata, moi bantite, nabbageem par labbu wīneem peesuhā. Un luhk, zaur to jau daschs labs rublis wairak nabbageem rohkā nahzīs.

Sarunnaschana s.

kā kahds mahzitajs Bahzseimē irr sarunnajees ar zitteem no saweem brandses behrneem, pahz mahjas frustu jeb dsihwes nelaimi.

Peekta wakkara sarunnaschana.

Sinwas, kā tahm sahtibas, un atfazzischanas beedribahm sawas darboschanas irr isdemuschahs.

Mahzitajs. Ka zilweks bes brandwihna warr dsihwoht, pahz to taggadā irr deesgan pateesigas leezibas. Teem, kas 1826tā gaddā Amerikā bija sabeedrojuschees, brandwihnu pa wissam wairs ne dsert, sčheem pehz 14 gaddeem, prohti: 1839tā gaddā jau puffedeschi millioni (tas irr: 25 reis simts tukstoschi) zilweki bij peekrituschī, kas ne mas brandwihnu muttē wairs ne nehme. — Schinni skaischi no wisbrischkeem ween tohp runnahts. Woi tas deesgan ne leezina, ka strahdneeks, arri pee gruhsteem darbeem, bes brandwihna warr dsihwoht? Luktoschi no kalpeem un algadscheem, arri matrohsī us fuggeem, un sweineeki, postes wihri un fuhrmanni, meisterei un selli pee ammatneekem, eeksch Amerika un eeksch zittahm semnehm taggad dsihwo bes brandwihna. Dee taggad paturr sawu naudu, arri wesselibu, un wīnuu darbi teem paleek weeglaki. Woi tas muhs ne warr deesgan pahzleezinah, ka zilweks itt labbi bes sčastipra dschreena warr dsihwoht?

Ammatneeks. Sinwams, ja brandwihns zilweku ne usturr un ne stiprina, tad bes ta arri warr istift. Bet tas mannim brihnumis, ka taggadā jau tik dauds zilweki brandwihnam pa wissam irr atfazzijuschī.

Mahz. Es tik ween no Amerikas laudim esmu runnajs, bet taggad wehl dauds zitt, zaur teem Amerikanereem gudri palikuschī zilweki to brandwihnu irr atmettuschiz bes wīnuu rohbeschneekem, teem Indianereem, un teem, kas us tahm fallahm

ta leela pafaules jubra dsihwo, arri muhsu pafaules gabbalâ, Ciropâ: tee Schweizert, Englenderi, Schotlenderi, Sweedri, Pruhfschu-Łehnina laudis, un dauds zitti arri Wahzsemme, brandwihnu wairs ne dserr.

U m m a t n. Englenderu semme jau effoht dauds migli; beesi, flapji twaiki tur uskaphjoht no jubras, un wissu kuggu-Łaudim effoht itt gruhti darbi, woi tee to warr iszeest bes brandwihna?

M a h z. Tur zilweki tik patt labbi bes ta istsiek, tã kã eeksch Amerika un zittãs semmês. Tee Englenderi, Schotlenderi un Irlanderi gan 5 gabbus wehlať (1831), ne kã eeksch Amerika, irr eefahkuschi brandwihnu wairs ne dserr, un tomehr jau 2 millioni zilweki sawus gruhtus darbus tik patt labbi, kã papreeksch, bes brandwihna padarrija un tik patt spehziġi palikke.

S e m n. Bet kapehġ Wahzsemme un zittãs semmês zilweki teem to pakkat ne darrija?

M a h z. Tas jau fenn zittãs semmês un fewischi Pruhfschu Łehnina walstibã arri notikke. Tik lihdŧ, kad ta sinna pee mums atnahze, tad arri zittãs weetas Wahzsemme zilweki fabeedrojahs, un faspreeschahs, sawã starpã foħlidami, zitti: brandwihnu gad-digi baudiht, un zitti: to pa wissam wairs ne dserr. Sweedru Łehninsch un wissna deħls un kroħna-mantineeks saweem walstibas beħrneem labbu preekschsiħmi irr dewis zaur to, ka wissni sawã pilli, Stokholm pilseħtã, toħs Sweedru leeklungus wairs ne usnemm un ne meelo ar puntŧchu. Pascheem Łehnineem un zitteem muĩschneekeem zaur to gan nahť truhkums, ka masak akziħses-nauda eenahť, un arri tik dauds, kã zittkahrt, ne toħp iskroħgeħts. Bet schee kristigi un deewabiħziġi kungi labbaki scho truhkumu gribbeja peezeest (Ło Deews teem arr' us zittu wiħsi gan atkal atmakfahs), kad tik ween dauds no wissu appakŧschneekeem ar feewahm un beħrneem ne toħp maitati un pee dweħfeles un meefahm ne eet bohjã.

U m m a t n. Tas teescham gauŧŧi teizams un zeenijams! Es sinnu, ka zitti scheħliġi kungi par sawu maksu wehl masas graħmatinas likke drikkēht un bes naudas isdal liht, kur ŧaidri toħp rahdihts un ŧahstihťs, kahds »mahjas kruksts jeb dsihwes nelaimē« zaur scho kaitigu un dahrgu dschreenu pafaulē irr nahzis. Woi schee up-puri welti naw bijuŧŧi?

M a h z. Warr buht, ka pee zitteem jau leeleem dschrajeem schee miħliġi uppuri welti buħs; bet lai pee tã zerrejam, ka dauds wairak zilweki paliks apdoħmigi un atgree-ŧigi. Woi juħs doħmajat, ka muhsu Wahzsemmes eedsiħwotaji neprãhtigakt un ŧiktakti buħs, ne kã tee Englenderi un Amerikaneri. Kad muhsu Wahzsemneekt papreeksch ŧais dru sinnu dabbuħs, kahdu leelu ŧahdi un nelaimi brandwihns padarra eeksch mahju waldischanas, pee muhsu weffelibas un dsihwibas, pee muhsu mantas, pee dweħfeles un meefahm, tad arri starp mums wehl prahtigi un deewabiħziġi zilweki preeksch Deewa apnemsees un sawã starpã sweħti faspreedlfees: »Lai meħs arri scho neleetigu, kaitigu dschreenu pa wissam wairs ne baudam.«

S e m n. Woi Wahzsemme wehl naw tahdas fahstibas, woi atfazziŧchanas-beedribas?

M a h z. Irr gan arri Wahzsemme, un wissuwairak Pruhfschu-Łehnina walstibã. Bes ta dauds eeksch pilseħtahm un us semmeħm dsihwodami zilweki, bes usrunna-schanas un fabeedroschanas, paschi ar labbu prahtu scho nahwigu prettineeku no sawahm mahjahm irr isdinnuschi un ne kahdu brandwihnu wairs ne dserr. Schee atsiħst ŧaidri un tiħz, ka schis dahrgs dschreens dauds nauđu par gabbu reħre, ka no tã

dauds nelaimu zekahs, ka ne dohd ne kahdu usturru un spehku ka labs allus, bet turklacht weffelibu maita, muhschu pa-ihfina un nahwi drihsina. Moht tapeh; ar scho neleetigu, newaijadfigu un turklacht nahwigu dsehreenu!

Sem n. Bet fo fazzija pahr to tee, kam wehl naw labs prahts bija, scho eerad-dinatu dsehreenu pa wiffam atmest?

M a h z. Tee tomehr darrija ta, ka tee laudis Amerikā, un pa masam to isprohweja. Prahtigi un apdohmigi zilweki scho leetu, kad to kahdu laiku bij isprohwejuschi, usteige un to brandwihnu wairs no dsehre. Tee atkal, kas scho dsehreenu jau pahrleeku bij eemihlojuschi, tee ne gribbeja schahm labbahm pamahzischanahtm tizzeht, un tohs zittus apfimehje; ta tas arri laikam buhs muhsu Wahzsemme; sche gan arri zitti nepas klausfigi tihscham sawa nelaimē un pasuschanā eeffrees. Tee irr gan noschehlojami zilweki, kas ka wehrgi sawu grehzigu kahrumu, palaidigi zilweki paleek. Tee atkal, kas scheem labbeem padohmeem un schahm pamahzischanahtm pastahwigi paklausa, tee pahr to ne behda, ka zitti negudri zilweki tohs apfimeij; tee pee ta paturr sawu naudu, wesselibu, meeru un labbu apsinaschanu, arri sawu gohdu.

I a u n s s e m n. Woi tad tas teefs warr buht, ka itt wezzōs laikōs brandwihns naw ne mas pasaulē bijis?

M a h z. Tas gan naw pahrleeku ilgi, ka wehl brandwihns ne mas ne bija pasaulē. Klausfeet! 4000 gaddi preeksch Kristus peedsimschanaas bij aisgahjuschi bes brandwihna. Tee augsti un platti muhri aptahrt Jerusalemē, un tas brangs Deewa namē, fo tas kehnisch Salamans lifke usbuhweht, arri zittas wezzas leelas un stipras pillis, kas ka atliffumi wehl taggad redsami, tahs wiffas no zilwekeem irr uszeltas bes brandwihna. Tad wehl 1000 gaddi aisgahje pehz Kristus peedsimschanaas, un tee zilweki tahdus paschus gruhtus darbus padarrija, kas dauds gruhtaki bija, ne ka muhsu laikōs, un teem ne bija wehl brandwihns. Kad muhsu pasaulē 3000 gaddus bija pastahwejust, tad zilweki to stunsti isdohmaja, no semmes augteem kahdu spiritu isdabbuht, un brandwihnu dedsinaht. Araberu-semme zilweki to bij isdohmajusch, daschas fintas juhdses no mums. Muhsu semme pahr to ne fo wehl ne sinaja. Kad Arabereem, kam irr Turku-tizziba, schis jauns isdohmahts spiritus bija, tad tee paschi ne sinaja, fo ar to darriht. Wehl pehz 100 gaddeem tee dakteri to, ka sahles, sahze bruhkeht, un pa lahsahm to lifke doht zitteem slimnekeem. Apteekeri to turreja un glabbaja sawa apteeki, bet wehl ne bija frohgōs dabbujams, ta ka allu. Zo brihd arri wehl ne bija pee mums tas wahrōs: „brandwihns“ sinams. Wehl Luttera laikā, tas irr: wairak ne ka preeksch 300 gaddeem, zilwekeem zitti dsehreenu ne bija, ka ween allus un wihns. Preeksch 200 gaddeem, kad zilweki 30 gaddus farroja sawas tizzibas pehz, tanni laikā bija schis spiritus slimneeku sahles ween, bet brandwihns jau arri palikke wesseleem zilwekeem patihkams dsehrens. Pehzati eeksch tumscheem gaddeem semmes walbineeki aisleedse brandwihnu dedsinaht, lai labbiba teem nabbageem ne paliktu wiffai dahrga. Preeksch wairak, ne ka 70 gaddeem tee semmes walbineeki atkal farroja 7 gaddus Wahzsemme. Zo brihd jau brandwihnu trahterēs un frohgōs warreja dabbuht, bet tomehr wehl gaddigi no zitteem, bet wehl ne no wiffaem zilwekeem, tappe baudihts. Bezzi ammatneeki un semneeki waffaras laikā dsehre allu woi uhdeni, un seemas laikā baudiija filtu allu; ar to tee atspirdsinajahs, tas tohs darrija labprahtigus un spehzigus pee winnu darbeem. — Tai pehdigā karrā prett Pranzuscheem jau eeksch wiffaem nammeem un eeksch wiffahm mahjahm brandwihnu warreja atrast, jo sweschi karrawihri un kohrtelneeki, kas weenahdi atnahje un aisgahje, pehz to wiffuwairak kahroja un to prassija. Tas eenadneeks gan irr isdohhts, bet brandwihns palikke eeksch mahjahm. No scha laikā tas irr tas wiffuleelakajs „mahjas krusst“ un „dsihwes nelaimē“, zilweku mantu laupitajs, winna dsihwibas flepkaws, un tomehr wehl irr zitteem tas wiffumihlakajs draugs. Schis dsehrens irr tohs ta apstulbojis, ka tee tizz: bes winna ne warroht dsihwoht.

Sem n. Tas irr riktigi teefs, brandwihns wezzōs laikōs pa wiffam naw bijis. Muhsu wezsethws mums daschreis irr stabstijis, ka tas us sawahm lahsahm pirmu reisi brandwihnu irr redsejis un baudijis, un ilgu laiku ne kahdu wairs naw redsejis, un winnam, ka winsch teize, gruhtaki darbi bija jastrahda, ne ka mums taggadin.

Zits semn. Kad es preeksch 30 gaddeem wehl la pakkalmeek's kalpoju, tad tee preeksch-neeki daschu reisi kahdu schnapfi dsehre, bet faine un algadschi to ne dabbuja un arri ne prassja, un mehs pasrahdam bes brandwihna gohdigi wissus sawus darbus.

Mahz. Pee ta juhs paschi atsihseet un to tizzeseet, ka bes scha dsehreena gan warr istitt. Kas to wehl labpraht dserr, tas to ne darra wajjabibas pehz, bet ka lahrijs un wehlig's zilwek's.

Semn. Rihds schim es allaschin esmu tizzjeis, ka brandwihns mums effoht gaufschi wajjabfiga sirbs-atspirdsinaschana, bet taggad arri sahku atsiht, ka schi irr leeka un mahnu-tizziba.

Zits semn. Mums jau brandwihnu wajjab atmeht tapehz, ka mums no ta ne nahf labbas affinis, ka muhs ne usturr un barro, ka arri muhsu spehtus ne atjauna pee gruhdeem darbeem.

Am matn. Zo es arr' faktu, mihlajs kuhmin, mehs par to dauds' naudu tehrejam, un tas, ka effam dsirdejuschi, farauj wehberu un eefschas, maita plauschus un afni, sabegg affinis un zilweku darra wahrigu. Zo es taggad skaidri uoprohtu. Bet, zeenigs basnizas-kungs, wehl man kahda leeta irr nesaprohtama.

Mahz. Kahda ta irraid? Warr buht, ka es to warru isfkaidroht.

Am matn. Es to wehl ne warru saprast, ka dasch dsehrajs jau ilgus gaddus brandwihnu irr dsehrijs, un taf wehl paleel stipr's un wessels, brandwihns tam ne kahdu skahdi ne darra.

Mahz. Woi tad wesselibas, speht's un stiprums pee wisseem zilwekeem irr weenahds? Tu, mans krusa-dehls, effi dischlers, un strahdi pehz sawa anmata ar wissadeem kohleem. Kad tu wihtola-kohku un arri ohsola-kohku noliktu appalsch palahses, tad tas wihtola-kohk's pehz 5 gaddeem jau buhs' sapuis, bet pee ohsola-kohka tu atraddisi, ka par to laitu mas ween no ahra-puffes irr puis un wehl geldigs; abbi kohka gabbali wesseli buhtu palikfusch, kad schkuhni buhtu labbi glabbati. Ta tas arr' irr ar teem brandwihnu-dsehrajeem, kas no dabbas stiprati pahz jitteem. Pee teem to ne warr tif drihs' manniht, ka ta dserschana teem skahdi darra; tee wairaf warr pamest un iszeeft; ne kahda slimmiba teem tif lehti uskriht un sagrahbj; bet tahdi teescham dauds' wezzaki buhtu palikfusch, ja tee scho stipru dsehreenu wissai dauds' ne buhtu baudijusch. — Pee teem, kas gaddigi to bauda, tif drihs' ta skahde naw redsama, bet schee paschi to pee sawas wesselibas gau mannihs. Kahds wezs gudrs un dsilli ismahziht's dakters to itt labbi webra lizzis, un pahz to tas mums scho sinnu irr dewis. Winsch raksta ta: „Kad 10 jauni zilwek no sawa 20ta dschwibas gadda iddeen's tiklai 1 paschu glahsi brandwihnu dserr, tad 8 no scheem, 10 gaddus agrafi mirs; un tas ne noittu, ja tee ne kad brandwihnu ne bauditu.“ Tas jau minneht's Pruh-schu kehina dakters Hufeland fakka no brandwihna: „ka tas muhschu pa-ihfina preeksch laika, zaur to, ka zilwekam dschwibas spehtus panemm.“

Semn. Sinnams, zeenigs tehws, tas, kas ka neleetiga un kaitiga leeta, no gudreem ismahzi-teem wihtreem jau deefgan irr isprohwets, tas irr pa wissam ja-atmett. Zo tee, kas eefahkum'a arri gaddigi brandwihnu bauda, pehzaki paleel negaddigi dsehraji. Kas ne derr, tas ne derr!

Mahz. Lai nu dserr dauds, woi mas, brandwihns ar ween maita dschwibas spehtus woi drihs, woi pa masam, un itweens, kas to no lahribas dserr, nahf agrafi preeksch sawa teefataja; agrafi, ne ka tas kungs muhsu dschwibas to irr aizinajis, tapehz arri ta gaddiga brandwihna-dserschana irr ja-atmett. Brandwihnu dsehrajs nokauj few paschu pa-ihfina tishcham sawu dschwibu, drihsina sawu nahwi, un irr Deewa prettimeek's pehz ta peekta baukta. Winsch tishcham to ne darra, to tas gudrs wiht's Sibraks mahza: (nod. 37, 27.) Pee lukto, kas ta wai dwehfelei par kaunu irr (tai skahdi darra), un ne dohdi winnai to paschu. Kas pret Deewa baukstem dschwos, tas darra leelu netaisnibu un grehu (1 Joh. 3, 4). Winsch apprehkojahs pee sawas paschas meefas un dschwibas, ta ka tas negaddigs rihjejs un lahrijs mauzineek's (1. Kor 6, 18). Kamehr juhs wehl to ne sinnajat, ka arri ta gaddiga brandwihna baudischana jums irr kaitiga, tamehr jums gaddigeem dsehrajeem tas ne bija ne kahds grehks preeksch Deewa un sawas paschas apsinaschanas, bet no ta laika, kamehr juhs to sinnat, un tomehr barrat, kas jums skahdi darra, tad tas jums irr grehks (Zehl. 4, 17). Bet, mihi behrni, juhs to kahdu reisi mannim ne warrat pahrmest, ka es juhs ne esmu peemahzijs; es sawu dwehfelei esmu glahbis; es jums pahz to skaidru sinnu esmu dewis. Tas mannim, ka juhsu dwehfeles-gaunam, peenahzahs. Darrajt nu juhs, to Deews un juhsu apsinaschana no jums prassa, un kas jums derr par juhsu laizigu un muhschigu meeru un labklahschanu. Zitta wak-
lara wairaf.

J. O. A.

Lihds 31. März pee Rihges irr atmahkusch 15 kuggi un aisbraukusch 1.

Brihw drilleht. No Widsemmes General-gabbernementes puffes: Dr. C. E. Napiersky.